

УДК 343.31

ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ПРЕДМЕТІВ ДИВЕРСІЇ ТА НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ЇХ ЗАКОНОДАВЧОГО ФОРМУЛЮВАННЯ В СТАТТІ 113 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Климосьюк А.С., аспірант
кафедри кримінального права № 1
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено предмети диверсії (ст. 113 Кримінального кодексу України) з виділенням їх юридичних, фізичних і соціальних ознак, а також з урахуванням форм учинення диверсії. Обґрунтовано необхідність приведення законодавчого формулювання предметів диверсії у відповідність до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., у зв'язку з цим запропоновано внести зміни до диспозиції ст. 113 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: основи національної безпеки, диверсія, предмет диверсії, об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

В статье исследованы предметы диверсии (ст. 113 Уголовного кодекса Украины) с выделением их юридических, физических и социальных признаков, а также с учетом форм совершения диверсии. Обоснована необходимость приведения законодательного формулирования предметов диверсии в соответствии с Законом Украины «Об основах национальной безопасности Украины» от 19 июня 2003 г., в связи с этим предложено внести изменения в диспозицию ст. 113 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: основы национальной безопасности, диверсия, предмет диверсии, объекты, имеющие важное народнохозяйственное или оборонное значение.

Klymosiuk A.S. LEGAL CHARACTERISTICS OF THE OBJECTS OF SABOTAGE AND THE NECESSITY OF ITS LEGISLATIVE WORDING IN ART. 113 CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The objects of sabotage (art. 113 of the Criminal Code) with the highlights of their legal, physical and social characteristics, as well as the forms of sabotage are covered in the article. The necessity of bringing in legal wording of sabotage items with the Law "On the Fundamentals of National Security of Ukraine" dated on the 19.06.03 and in connection with the proposed amendments to the disposition of Art. 113 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: national security, sabotage, subject sabotage, objects with great economic or defensive value.

Постановка проблеми. Необхідність детального наукового аналізу предметів диверсії зумовлена низкою причин, серед яких головною є наявність у ст. 113 Кримінального кодексу (далі – КК) України словосполучення «об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення», що збігається з формулюванням предметів диверсії за ст. 60 КК УРСР 1960 р. Таке законодавче формулювання предметів диверсії не враховує істотних змін законодавства України й не відповідає потребам правозастосовної практики. У зв'язку з цим також ускладнилось вирішення питання про співвідношення предметів диверсії, вчинюваної в різних її формах.

Актуальність теми зумовлена тим, що зазначена проблема безпосередньо пов'язана з кваліфікацією диверсії на практиці, а тому її вирішення безпосередньо зумовлює правильність і точність такої кваліфікації, захист основ національної безпеки від диверсійних актів і захист людини від необґрунтованого притягнення її до кримінальної відповідальності. Актуалізує цю проблему й загальна обстановка в Україні, яка характеризується збільшенням кількості диверсійних актів.

Ступінь розробленості проблеми. Предмет злочину в кримінальному праві досліджували багато науковців, а саме: М.І. Бажанов, М.І. Коржанський, Є.В. Лащук, А.А. Музика, М.І. Панов, А.А. Пінаєв, В.Я. Тацій; вивченню предметів диверсії приділили увагу О.Ф. Бантишев, О.Ю. Гайворонський, І.В. Діордіца,

С.В. Дьяков, О.Ю. Звонарьов, В.С. Картавцев, О.О. Климчук, В.А. Ліпкан, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, М.І. Хавронюк, Р.Л. Чорний, О.А. Чуваков, О.В. Шамара, О.М. Юрченко та деякі інші вчені. У спеціальних наукових дослідженнях зазначена проблема вже була предметом розгляду, однак ще не отримала свого остаточного наукового і практичного вирішення.

Метою статті є розроблення теоретичних засад для вирішення зазначеної проблеми й конкретних пропозицій щодо внесення змін до диспозиції ст. 113 КК України для приведення законодавчого формулювання предметів диверсії у відповідність до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях злочинів, до складу яких законодавець включив ознаку предмета злочину, останнім часом часто виділяються юридичні, фізичні та соціальні ознаки таких предметів. Такий підхід дає змогу більш повно й точно висвітлити предмет злочину. Це повною мірою стосується й розгляду предметів диверсії. Однак, як убачається, для одержання правильних наукових висновків важливим також є те, як зазначений підхід реалізується під час аналізу конкретного складу злочину. У цьому зв'язку важливо наголосити на тому, що під час аналізу предметів диверсії **юридичні** ознаки таких предметів підлягають детальному розгляду передусім. Це зумовлено

тим, що диверсія з об'єктивної сторони може вчинюватися в різних формах, однак не в кожній із цих форм є ознака предмета злочину. За таких обставин на критичні зауваження заслуговують ті наукові роботи, в яких предмети диверсії перераховуються безвідносно до форм вчинення злочину [7, с. 84; 8, с. 60; 9, с. 45; 10, с. 43–44; 11, с. 175; 13, с. 216; 14, с. 140–141; 15, с. 276; 23, с. 21]. Адже в таких випадках створюється ризик допущення помилки практичним працівником при застосуванні ст. 113 КК України, зумовленої нерозумінням ним того, в якій саме формі певний предмет із перерахованих науковцем є обов'язковою ознакою складу диверсії. Тому правильно вважають ті науковці, які під час перерахування предметів диверсії виділяють предмети, які стосуються лише окремих форм учинення злочину [1, с. 168; 3, с. 155; 6, с. 64; 24, с. 177–178; 27, с. 22]. Це є важливим ще й тому, що різними є погляди науковців щодо виділення предметів диверсії залежно від форми вчинення злочину. На нашу думку, за юридичною ознакою потрібно виділяти такі види предметів диверсії: 1) об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, – під час учинення диверсії у формі вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження таких об'єктів; 2) об'єкти радіоактивного забруднення (територія або інші) – під час учинення дій, спрямованих на таке їх забруднення; 3) тварини й рослини – під час учинення дій, спрямованих на поширення епізоотій чи епіфітотій. Зазначені предмети в названих формах учинення диверсії є обов'язковою ознакою складу диверсії, яка встановлюється в процесі кваліфікації такого злочину на практиці.

Як видається, *фізичні й соціальні ознаки* виділених предметів диверсії потрібно розглядати як такі ознаки, за допомогою яких розкривається природний і соціальний зміст таких предметів, що сприяє їх правильному практичному встановленню. Так, фізична ознака предмета злочину разом із ознаками кількості, якості, форми, стану та структури відображає його природні властивості [12, с. 110], а соціальна ознака – його соціальне буття і значення. Фізична та соціальна ознаки особливо важливе значення мають під час характеристики *об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення*, як предметів диверсії у формі вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження таких об'єктів.

Законодавчого визначення та переліку об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, немає. Науковці по-різному вирішують питання, які саме об'єкти мають таке значення. Так, деякі вчені лише перераховують об'єкти, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Зокрема, до них вони зараховують електростанції, оборонні підприємства, шляхи сполучення, нафто- й газопроводи, трубопроводи, мости, дамби, греблі, тунелі, аеропорти, метрополітени, вокзали, морські та повітряні судна тощо [1, с. 168; 3, с. 155; 7, с. 84;

8, с. 60; 9, с. 45; 10, с. 43–44; 13, с. 216; 23, с. 21; 27, с. 22]. За такого підходу без відповіді залишається практичне питання: чи в усіх випадках такі об'єкти потрібно визнавати предметом злочину, наприклад, якщо йдеться про мости, які є різними за своїм соціальним значенням. Дехто з науковців намагається віднайти критерій, відповідно до якого можна буде зарахувати конкретні об'єкти до таких, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення. Так, В.В. Сичевський, Є.І. Харитонов і Д.О. Олейніков під таким критерієм розуміють важливе економічне й оборонне значення предметів диверсії, до яких вони зараховують підприємства, споруди, шляхи та засоби сполучення, засоби зв'язку й об'єкти життєзабезпечення населення [14, с. 141]. На думку М.І. Хавронюка, це будівлі, споруди та інші об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення й від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління (електростанції, водо-, нафто-, газо-, нафтопродуктопроводи, мости, дамби, греблі, системи інформаційних комунікацій, вокзали, аеропорти, морські чи річкові порти, метрополітени, підприємства з виробництва грошових знаків України чи інші важливі підприємства, незалежно від форми власності, військові частини тощо), у т. ч. підприємства, зруйнування чи пошкодження яких само по собі є фактором небезпеки (хімічні, біологічні підприємства, підприємства з виготовлення отруйних, вибухових матеріалів, речовин і виробів, пожежонебезпечні виробництва чи сховища, виробництва з безперервними технологічними процесами в хімічній, мікробіологічній промисловості тощо) [15, с. 276]. У свою чергу, Є.Д. Скулиш та О.Ю. Звонарьов зазначають, що це найбільш важливі об'єкти, від функціонування яких залежить узгоджена й безперебійна робота окремих ланок економіки як єдиного народногосподарського комплексу та здатність держави до захисту в разі збройної агресії чи збройного конфлікту. Далі автори розкривають їх зміст, розуміючи під об'єктами, що мають важливе народногосподарське значення, будівлі, споруди, шляхи й засоби сполучення, системи інформаційних комунікацій, комп'ютерні мережі, об'єкти життєзабезпечення населення та інші об'єкти, від діяльності яких залежить життєдіяльність певних регіонів чи інших великих територій, належне функціонування певних галузей економіки, структур державного управління, а під об'єктами, які мають важливе оборонне значення, – будівлі, споруди, склади й інші об'єкти, знищення або пошкодження яких негативно впливає на стан боєготовності та боєздатності Збройних Сил та інших військових формувань України, до яких зараховуються підприємства військово-промислового комплексу, склади продовольства, зброї й боєприпасів, командні пункти, фортифікаційні споруди, інженерні загородження, апаратура керування вогнем, засоби зв'язку, спеціальна техніка інженерних військ і військ радіаційно-хімічного й біологічного захисту,

спеціальне електронне, броньоване, захисне обладнання, спеціальні засоби захисту від зброї масового знищення, токсичні речовини, пально-мастильні матеріали тощо [24, с. 177]. Отже, єдиного підходу до визначення критерію зарахування конкретних об'єктів до таких, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, в науковців немає, а деякі з них просто повторюють формулювання, яке міститься в диспозиції ст. 113 КК України.

Уважаємо, що для розкриття змісту поняття «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» насамперед важливо встановити **фізичні** ознаки таких об'єктів. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає «об'єкт» як явище, предмет чи особу, на яких спрямовано певну діяльність [2, с. 803]. Однак, як видається, під час визначення об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, повинні бути враховані особливості об'єктивної сторони розглядуваного злочину, а саме такої її форми, як учинення вибухів, підпалів, або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження вказаних об'єктів. Із цього законодавчого визначення випливає, що такими об'єктами можуть бути тільки ті матеріальні об'єкти, які можна зруйнувати чи пошкодити. Цю фізичну ознаку важливо брати до уваги й під час аналізу змісту ст. 177 Цивільного кодексу України, в якій закріплено перелік видів об'єктів цивільних прав: речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага [26]. Зі змісту цього положення випливає, що результати інтелектуальної, творчої діяльності та інформація за своїми фізичними властивостями є самостійними матеріальними об'єктами, відмінними від речей. Однак як і речі, такі об'єкти можна зруйнувати чи пошкодити. Отже, видами об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, за їх фізичними ознаками можуть визнаватися речі, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація. Загалом можна зробити висновки, що об'єктами, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, за своїми фізичними ознаками можна визнавати лише такі об'єкти, які є: 1) *матеріальними (їх можливо сприйняти органами чуття людини або спеціальними технічними засобами)* і 2) *такими, які можна зруйнувати чи пошкодити злочинними діями*.

Соціальні ознаки розглядуваних об'єктів як предметів диверсії – це *їх важливе народногосподарське чи оборонне значення*. Установлення цих ознак викликає значні труднощі як у теорії кримінального права, так і на практиці. Значною мірою це пов'язано з тим, що законодавець використав оцінне поняття «важливе значення», а це означає, що таку важливість можна встановити лише на підставі врахування всіх фактичних обставин конкретної справи й конкретизованих даних щодо певного об'єкта (предмета злочину). Теорія кримінального права в цьому стосунку може лише допомогти виробленням критеріїв

для такого оцінювання, виходячи з критеріїв, що визначають його суспільну небезпечність. Разом із тим для вироблення таких критеріїв важливо мати точну відповідь щодо того, для кого певний об'єкт має таке значення. Стосовно значення об'єктів для *оборони України* встановлення їх важливості, як правило, не викликає труднощів. Більше того, соціальне значення таких об'єктів значною мірою відображено в законодавстві України, зокрема в Наказі Служби безпеки України «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю» від 12 серпня 2005 р. № 440 [19]. Натомість установлення *важливості народногосподарського значення* значно ускладнено певною правовою невизначеністю поняття «народногосподарське значення».

У ст. 113 КК України словосполучення «об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» збігається з формулюванням предметів диверсії за ст. 60 КК УРСР 1960 р. Термін «народне господарство» з'явився ще в УРСР, повністю відповідав наявній тоді системі суспільного виробництва. За таких умов вирішення питання про важливе народногосподарське значення певного об'єкта починалося зі з'ясування того, чи належить цей об'єкт до певної галузі народного господарства. Цьому допомагав Загальносоюзний класифікатор галузей народного господарства [18], який після здобуття Україною незалежності було замінено на Загальний Класифікатор «Галузі народного господарства України» [5]. Останній ділив народне господарство на дві сфери: сферу матеріального виробництва та невиробничу сферу. До першої належали промисловість, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля й громадське харчування, матеріально-технічне постачання і збут, заготівлі, інформаційно-обчислювальне обслуговування, операції з нерухомим майном, геологія та розвідка надр, геодезична й гідрометеорологічна служби, виробничі види побутового обслуговування населення, інші види діяльності сфери матеріального виробництва. До невиробничої сфери народного господарства входили житлово-комунальне господарство, невиробничі види побутового обслуговування населення, охорона здоров'я, фізична культура й соціальне забезпечення, освіта, культура й мистецтво, наука та наукове обслуговування, фінанси, кредит, страхування й пенсійне забезпечення, управління, об'єднання громадян. Після здобуття незалежності в Україні почала змінюватися система суспільного виробництва, відбувався розвиток ринкових відносин і у зв'язку з цим уже з 1 січня 1997 року набув чинності Державний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності» [17]. Сьогодні чинним є Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010», який визначає основні види економічної діяльності: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; добувна промисловість і розроблення кар'єрів; переробна промисловість; постачання електроенергії, газу,

пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами; будівництво; оптова й роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщення й організація харчування; інформація й телекомунікації; фінансова і страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова й технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги й відпочинок; надання інших видів послуг; діяльність домашніх господарств; діяльність екстериторіальних організацій і органів [16].

З появою Класифікатора видів економічної діяльності відразу виникло питання про співвідношення понять «народногосподарське значення» й «економічне значення» та як це впливає на застосування ст. 113 КК України. Даючи відповідь на нього, Р.Л. Чорний, виходячи з невизначеності об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, запропонував замінити в диспозиції ст. 113 КК України слова «важливе народногосподарське чи оборонне значення» на «важливе економічне, оборонне чи інше значення для держави». Під об'єктами, що мають інше важливе значення, автор розуміє засоби масової інформації й інші об'єкти матеріального світу, які залежно від конкретного вияву зазначеного злочину та умов його вчинення можуть мати важливе значення для держави (будь-яка інформація, критичні об'єкти національної інформаційної інфраструктури тощо) [25, с. 92].

У зв'язку з викладеним звернемо увагу на те, що в Економічному енциклопедичному словнику народне господарство визначено як сукупність взаємопов'язаних суспільним поділом праці сфер і галузей економіки певної країни, які в процесі свого розвитку формують систему суспільного відтворення, а поняття «народне господарство» вживається як синонім понять «економіка країни», «національна економіка» [4, с. 563]. Юридична енциклопедія визначає народне господарство як систему суспільного виробництва, розподілу та споживання товарів, економіку, господарство всієї країни, вказує, що в сучасному економічному законодавстві України більш уживаним є термін «економіка України», «національне господарство» [28, с. 49]. Економіка – це найважливіша сфера суспільного життя, в якій шляхом використання різноманітних ресурсів здійснюється виробництво, обмін, розподіл і споживання продуктів людської діяльності, формується й постійно розвивається система продуктивних сил і економічних відносин, якими управляють як спільні, так і різні типи економічних законів [4, с. 180].

Оскільки в тексті ст. 113 КК України зберігається поняття «важливе народногосподарське значення», то під час застосування цієї статті необхідно використовувати ті чинні законодавчі акти, в яких ідеться саме про господарську діяльність і господарю-

вання. Найбільше значення серед них має Господарський кодекс (далі – ГК) України. Відповідно до ч. 1 ст. 3 ГК України, під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. У ч. 1 ст. 260 ГК України сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності, спочатку визначалась як галузь народного господарства, а зараз – як галузь економіки. Відповідно до ч. 2 ст. 258 ГК України, «правове регулювання господарських відносин здійснюється з урахуванням суспільного розподілу праці, що склався, та об'єктивно існуючих галузей економіки» (раніше – «існуючих галузей народного господарства»). Викладені положення ГК України вказують на те, що поняття «народне господарство» використовувалось для характеристики господарських відносин на більш високому рівні, порівняно з видами економічної діяльності. По суті, воно характеризує господарську систему як таку. Виходячи із цього, важливе народногосподарське значення конкретних об'єктів варто розуміти як *їх важливе значення для нормального функціонування всієї системи господарських відносин або їх окремих структурних елементів, якими є галузі економіки (раніше – галузі народного господарства)*.

Під час практичного встановлення такої важливості потрібно враховувати всі фактичні обставини конкретної справи й конкретизовані дані щодо певного об'єкта (предмета злочину). У багатьох випадках допомогти правильно вирішити це питання може наявність у законодавстві України конкретизованих переліків об'єктів, які мають важливе народногосподарське значення. Однак при цьому варто враховувати, що ті критерії, які використовуються для формування переліків таких об'єктів, можуть не збігатися повністю або частково з критеріями оцінювання важливості об'єктів за ст. 113 КК України. Так, наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 563 затверджено Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави. Під критичною інфраструктурою в Постанові розуміється сукупність об'єктів інфраструктури держави, які є найбільш важливими для економіки та промисловості, функціонування суспільства й безпеки населення та виведення з ладу або руйнування яких може мати вплив на національну безпеку й оборону, природне середовище, призвести до значних фінансових збитків і людських жертв, а під об'єктами критичної інфраструктури – підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки й фінанси, інформаційні технології й телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки та безпеки держави, суспільства й

населення [21]. Очевидно, що формулювання того, для кого об'єкти мають важливе значення, в цьому випадку є більш широким порівняно зі ст. 113 КК України.

Отже, законодавче формулювання «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» має свої недоліки, які значно ускладнюють застосування цих приписів на практиці. У зв'язку з цим потребують уваги положення Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV [20], де зазначено, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються сталій розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у різноманітних сферах. У цьому визначенні на особливу увагу заслуговує те, що в ньому йдеться про захищеність інтересів не тільки держави, а й людини, громадянина та суспільства, а самі інтереси визнаються життєво важливими. У ст. 113 КК України акцент зроблено на значенні об'єктів лише для держави, на що вказує мета послаблення держави, яка є обов'язковою ознакою диверсії, вчинюваної в будь-якій формі. Отже, викладене вказує на невідповідність приписів ст. 113 КК України зазначеним положенням Закону України «Про основи національної безпеки України».

Щоб привести формулювання розглядуваних предметів диверсії у відповідність до зазначеного Закону, пропонуємо внести такі зміни до диспозиції ст. 113 КК України: 1) словосполучення «об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення» замінити на **«об'єкти, які мають життєво важливе значення для багатьох людей, суспільства, держави»**; 2) виключити словосполучення **«з метою ослаблення держави»**. Зазначені об'єкти можуть належати до різних сфер життєдіяльності, вказаних у Законі України «Про основи національної безпеки України». Розглядувані предмети диверсії можуть знаходитись у будь-якій формі власності. Це стосується як чинної редакції ст. 113 КК України [1, с. 169; 3, с. 155; 6, с. 64; 15, с. 276], так і запропонованих нами змін до цієї статті.

Фізичні та соціальні ознаки також мають значення для розкриття змісту предметів диверсії, вчинюваної у формі дій, спрямованих на радіоактивне забруднення або на поширення епізоотій чи епіфітотій. Наприклад, на нашу думку, це має важливе значення для виділення території як предмета диверсії, вчинюваної у формі дій, спрямованих на радіоактивне забруднення. При цьому ми виходимо з того, що територія України є «особливою макроматеріальною цінністю, оскільки вона є цілісним життєвим простором українського народу, простором його існування і життєдіяльності, який пов'язаний одночасно з багатьма іншими соціальними відносинами та цінностями» [22, с. 7].

Отже, на основі викладеного вище можемо зробити такі **висновки**:

1) є три форми диверсії, в яких предмет входить до складу злочину як обов'язкова ознака;

2) відповідно до форм учинення диверсії потрібно виділяти такі види предметів диверсії: а) об'єкти, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; б) об'єкти радіоактивного забруднення (територія або інші); в) тварини й рослини;

3) для кримінально-правової характеристики предметів диверсії важливе значення мають їх юридичні, фізичні та соціальні ознаки;

4) під час визначення змісту поняття об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, важливе значення мають зміни в законодавстві, що регулює відносини у сфері господарської діяльності;

5) ст. 113 КК України потребує запропонованих нами змін з метою приведення її змісту у відповідність до положень Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бантишев О.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : [моногр.] / О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2014. – 198 с.
2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гайворонський О.Ю. Предмет злочинного впливу у злочинах проти основ національної безпеки України, досудове розслідування яких віднесено до підслідності слідчих органів безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.Ю. Гайворонський. – К. : Академія адвокатури України, 2016.
4. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / за ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2011. – Т. 1. – 2011. – 616 с.
5. Загальний Класифікатор «Галузі народного господарства України» : Наказ Міністерства статистики України від 24 січ. 1994 р. № 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/big/text771/pg1.htm>.
6. Бантишев О.Ф. Злочини проти основ національної безпеки України : [наук.-практ. коментар] / О.Ф. Бантишев, С.А. Кузьмін. – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2009. – 84 с.
7. Климчук О. Нове у кримінальній відповідальності за диверсію / О. Климчук // Підприємництво, госп-во і право. – 2002. – № 3. – С. 84–86.
8. Кримінальне право (Особлива частина) : [підруч.] / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Луганськ : Елтон-2, 2012. – Т. 1. – 2012. – 780 с. – С. 60.
9. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / [А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житний та ін.] ; за заг. ред. О.М. Литвинова ; наук. ред. серії О.М. Бандурка. – Х. : ХНУВС, 2011. – 572 с. – С. 45.
10. Кримінальне право України: Особлива частина : [підруч.] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-тє вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
11. Ліпкан В.А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона : [навч. посіб.] / В.А. Ліпкан, І.В. Дюрдіца. – К. : КНТ, 2007. – 292 с.
12. Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : [моногр.] / А.А. Музика, Є.В. Лащук. – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2011. – 192 с.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-тє вид., переробл. та доповн. – К. : А. С. К., 2006. – 848 с.
14. Сичевський В.В. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В.В. Сичевський, Є.І. Харитонов, Д.О. Олейніков. – Х. : Право, 2016. – 232 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. –

9-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

16. Національний класифікатор України (класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010) : Наказ Держспоживстандарту України від 11 жовт. 2010 р. № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dktrp.gov.ua/info/842>.

17. Об утверждении Государственного классификатора Украины : Приказ Государственного комитета по стандартизации, метрологии и сертификации от 22 окт. 1996 г. № 441 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uazakon.com/big/text91/pg1.htm>.

18. Общесоюзный классификатор отраслей народного хозяйства (ОКОНХ) : утвержден Госкомстатом СССР и Госпланом СССР 1 янв. 1976 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://standards.narod.ru/ok/okonh.htm>.

19. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : Наказ Служби безпеки України від 12 серп. 2005 р. № 440 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>.

20. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.

21. Про порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури

держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серп. 2016 р. № 563 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF>.

22. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М.А. Рубашенко. – Х., 2015. – 20 с.

23. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина : [навч. посіб.] / С.І. Селецький. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 248 с.

24. Скулиш Є.Д. Злочини проти основ національної безпеки України : [навч. посіб.] / Є.Д. Скулиш, О. Ю. Звонарьов. – К. : Наук.-вид. відділ Нац. акад. СБУ, 2011. – 220 с.

25. Чорний Р.Л. Соціальні ознаки предмета складу диверсії / Р.Л. Чорний // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 89–93.

26. Цивільний кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV (зі змінами) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

27. Шевчук А.В. Кримінальне право України (Особлива частина) : [навч. посіб.] / А.В. Шевчук, М.Д. Дякур. – Чернівці : ТОВ «Друк Арт», 2010. – 304 с.

28. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998–2004. – Т. 4 : Н – П. – 2002. – 720 с.

УДК 343.813

ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Ковальов А.В., аспірант
відділу європейського права та міжнародної інтеграції
Інститут законодавства Верховної Ради України

У статті аналізуються національні та міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють права та свободи засуджених осіб в Україні, визначені проблемні питання, які виникають під час застосування цих нормативно-правових актів.

Ключові слова: міжнародні нормативно-правові акти, права, свободи, засуджені.

В статье анализируются национальные и международные нормативно-правовые акты, регулирующие права и свободы осужденных в Украине, определены проблемные вопросы, возникающие при применении этих нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: международные нормативно-правовые акты, права, свободы, заключенные.

Kovalev A.V. THE LEGAL ASPECTS OF REGULATION RIGHTS AND FREEDOMS OF PRISONERS IN UKRAINE

In the article examines national and international regulations that govern the rights and freedoms of convicted persons in Ukraine, identifying issues that arise in the application of these regulatory acts.

Key words: international regulations, rights, freedom, prisoners.

Постановка проблеми. Останнім часом нормотворча діяльність України дедалі більше спрямована на адаптацію національного законодавства до європейського. Відповідно до цього приймалися рішення, програми, порушувались інституційні, організаційні та фінансові питання щодо інтеграції України до європейської спільноти. Співробітництво України з Європейським Союзом дає змогу визначити напрями економічного прогресу та політичної стабільності. У зв'язку з цим виникає необхідність обґрунтування та аналізу нормативних актів після їх прийняття та їх погодження з нормами європейського законодавства.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та практичні аспекти законодавчого забезпечення прав та свобод засуджених неодноразово висвітлювались у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як Є.В. Білозьоров, І.Г. Богатирьов, О.П. Букалов, Н.В. Вітрук, К.Г. Волинка, А.П. Гель, О.М. Джу́жа, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, В.М. Трубніков, І.С. Яковець та інші, але, незважаючи на велику кількість праць, повного та ґрунтовного дослідження законів України, міжнародно-правових актів, які були ратифіковані Україною щодо прав та свобод засуджених, досі не було, тому вони потребують комплексного визначення та аналізу.